

Анотація на вибіркoву дисципліну
«Соціальна робота з дітьми-сиротами та позбавленими батьківського піклування»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Галузь знань: 23 Соціальна робота

Спеціальність: 231 Соціальна робота

Кількість кредитів 4

Рік підготовки: 4

Компонент освітньої програми: вибіркoвий

Мова викладання: українська

Викладач: канд.пед.наук, доц. Козубовський Ростислав Володимирович

Контактна інформація: rostyslav.kozubovskyi@uzhnu.edu.ua

Опис дисципліни

1. Актуальність курсу

Людина від народження має права й обов'язки, які дозволяють адаптуватися до суспільного життя, долати певні труднощі, змінювати усталений стиль життя, соціалізуватися. Процес адаптації відбувається в кожного по-різному. Добре, коли цей процес відбувається в сімейному колі, в атмосфері любові й тепла. Однак не можна забувати, що існує найбільш уразлива й незахищена категорія дітей, зокрема діти позбавлені батьківського піклування, та особи з їх числа. У сучасному суспільстві висуваються якісно нові вимоги до особистості соціального працівника, рівня його освіти та професійної кваліфікації. Підготовка такого фахівця можлива лише за умови глибокого, системного вивчення психолого-педагогічних дисциплін, що спрямовані на особистісно орієнтовану модель освітньої парадигми, на принципи гуманістичного спрямування навчального процесу.

Ця дисципліна є додатковою в структурі підготовки студентів напряму підготовки «Соціальна робота». Вона спрямована на забезпечення компетентності фахівця, сприяє формуванню цілісного професійного мислення.

2. Мета дисципліни: формування готовності у майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, формування теоретичної бази, практичних навичок та особистісних якостей, необхідних при роботі із зазначеною категорією дітей.

Завдання дисципліни:

- оволодіння знаннями про особливості розвитку дітей-сиріт, специфіки роботи з ними в спеціально створених для цього закладах;
- формування в студентів професійних мотивів та цінностей соціально-педагогічної діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- оволодіння основними методиками і технологіями цієї діяльності в різних формах влаштування дітей, виховання яких відбувається поза родиною;
- оволодіння соціально-педагогічними технологіями роботи з конкретною дитиною, дитячою групою, сім'єю, фахівцями.

3. Проблематика (зміст дисципліни), яка буде розглянута у процесі вивчення навчальної дисципліни.

Модуль 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ-СИРОТАМИ ТА ДІТЬМИ, ПОЗБАВЛЕНИМИ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Тема 1. ІСТОРИЧНІ КОРЕНІ ТА СУЧАСНИЙ СТАН СИРІТСТВА В УКРАЇНІ

До початку ХХ ст. в Україні не існувало соціального явища масової безпритульності. Проблеми окремих дітей-сиріт, незаконнонароджених дітей тощо вирішувалися в межах сільської громади (якщо дитина належала до неї) або в системі спеціалізованих закладів (якщо дитина перебувала в місті). Оскільки до ХХ ст. сирітство існувало як поодинокі випадки, інтересу з боку психолого-педагогічної науки воно не викликало. Яскравим представником педагогічної науки, яка опікувалася знедоленими дітьми, у той час був Й. Песталоцці. Пізніше, в періоди Першої та Другої світових війн, явище сирітства набуло широких, катастрофічних для окремих держав розмірів. Як наслідок, були створені спеціалізовані заклади для дітей, які перебували без опіки батьків. Значного успіху та суспільної значущості набув досвід виховання безпритульних дітей А. Макаренка, В. Сороки-Росинського, Я. Корчака.

Тема 2 СИСТЕМА ОПІКИ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Україні існує розгалужена мережа державних органів, на які покладено обов'язок піклуватися про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема служби у справах дітей, органи опіки та піклування, органи освіти та науки, управління (відділи) у справах молоді та спорту, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді тощо. Центральним органом виконавчої влади, який координує питання соціального захисту дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні, є Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, що діє при Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України. Цей орган влади визначає діяльність органів і служб у справах дітей щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які, у свою чергу, координують діяльність місцевих органів влади. Окремі питання стосовно соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, знаходяться також у віданні окремих державних органів: Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства праці та соціальної політики, Міністерства внутрішніх справ тощо.

Тема 3. СІМЕЙНІ ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

В Україні створення дитячих будинків сімейного типу почалося у 1989 р. Створення в Україні прийомних сімей як сімейної форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розпочато у 1998 р. у рамках експерименту. На законодавчому рівні можливість експерименту була визначена постановою Кабінету Міністрів України «Про проведення експерименту з утворення прийомних сімей у Запорізькій області та

затвердження Положення про прийомну сім'ю» № 241 від 2 березня 1998 р. Інститут прийомної сім'ї як форма влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні набув законодавчого закріплення у Законі України «Про охорону дитинства» (№ 2402-III від 26 квітня 2001 р.), що визначив поняття «прийомна сім'я». Порядок передачі дітей на виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї / ДБСТ окреслюється Положенням про прийомну сім'ю 42 (постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565) та Положенням про дитячий будинок сімейного типу (постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 564). Метою створення прийомних сімей / ДБСТ є забезпечення належних умов для виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сімейному оточенні. Прийомні діти / діти-вихованці оформляються в сім'ю до досягнення 18-річного віку або до закінчення навчання у професійно-технічних чи вищих навчальних закладах. Усиновлення (удочеріння) – це оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина або дочки. Усиновителем може бути кожен повнолітній дієздатний громадянин. Між усиновителем і усиновленою дитиною має бути різниця у віці не менше 15 років. За наявності поважних причин цю різницю може бути скорочено під час розгляду заяви про усиновлення. У разі усиновлення дітей родичами різниця у віці між усиновителями та усиновленими до уваги не береться

Тема 4. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД УТРИМАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОЇ ОПКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Створення оптимальних умов для підтримки соціально незахищених категорій дітей є одним з найважливіших завдань сьогодення, яке полягає не в ізоляції знедолених дітей від соціуму, а в їх інтеграції в соціум через пріоритетність у соціальній політиці саме сімейних форм допомоги дітям-сиротам. За основними світовими стандартами, якісний виховний вплив на дитину в умовах інтернатного закладу може бути тільки тоді, коли в ньому утримується не більше 20–30 дітей. Тільки за таких умов можна говорити про якісну підготовку вихованців до самостійного дорослого життя. У країнах світу розвиваються альтернативні форми виховання дітей, які проживають у дитячих установах. Від дитячих будинків до безперервного виховання в родині – найважливіша тенденція у світі. У більшості країн світу за останні 20 років спостерігається тенденція до відмови, від великих дитячих установ і підтримка дітей в їх природному (сімейному) середовищі проживання.

Тема 5 СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Нормативно-правову базу із соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування, становлять: Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України. Важливим міжнародним нормативно-правовим документом є Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р., яка ратифікована постановою Верховної Ради УРСР № 789-XII від 27 лютого 1991 р. «Про

ратифікацію Конвенції про права дитини». У Конвенції зазначено, що дитина, яка постійно або тимчасово позбавлена сімейного оточення, не має залишатися в такому оточенні і має право на захист і допомогу держави (ст. 20). У Конвенції також закріплено право на життя (ст. 6), право на ім'я та громадянство (ст. 7), право на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я (ст. 24), право на соціальне забезпечення (ст. 26), право на освіту (ст. 29), право на відпочинок та дозвілля (ст. 31), право на захист від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень (ст. 34), право на захист від усіх форм експлуатації (ст. 36), право на правову допомогу та гуманне ставлення (ст. 37). Ратифікувавши Конвенцію, Україна тим самим, ґрунтуючись на першорядності загальнолюдських цінностей і гармонійного розвитку особистості, визнала пріоритет інтересів дитини у суспільстві та необхідність особливої турботи про соціально незахищених дітей, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення прав та соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Тема 6. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ

Нова хвиля нормотворчої активності щодо правового та соціального захисту дітей-сиріт розпочалася у зв'язку з ухваленням нового Сімейного кодексу та набранням ним чинності. На цей момент внесено на розгляд парламенту декілька законопроектів, які передбачають зміни до Сімейного кодексу щодо захисту прав дітей-сиріт, врегулювання проблем усиновлення та інших форм влаштування. Крім того, 4 червня 2004 р. було ухвалено у першому читанні законопроект № 2333 від 25.03.2003 «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Першим ключовим документом у сфері політики щодо дітей-сиріт стала Постанова КМУ № 226 від 5 квітня 1994. Вона зобов'язувала центральні органи виконавчої влади (після 1999 р.: МОЗ, МОН, Мінпраці) упорядкувати мережу навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених піклування. Мережа включає 36 загальноосвітніх шкіл-інтернатів, 11 спеціальних шкіл-інтернатів для розумово відсталих дітей, 37 дитячих будинків, 42 будинки дитини. Передбачалося, що ці заклади мають бути захищені від перепрофілювання та приватизації. Встановлено вимоги до персоналу цих закладів (сердечність, доброта, відповідальність). Запроваджується система дитячих будинків сімейного типу. Встановлюються вимоги до вихователів у таких закладах. Закладено основи соціального захисту дітей-сиріт. Передбачається забезпечення освітою, житлом, робочими місцями, пільговими кредитами тощо. Мають заохочуватися підприємства, які надають підтримку навчальним закладам. Місцеві органи державної влади зобов'язуються надавати матеріально-технічну допомогу таким закладам. Органи державної влади мають щорічно забезпечувати санаторно-курортне лікування дітей-сиріт. Їм також гарантується безоплатне лікування та забезпечення медикаментами, навчання, проїзд тощо. Додатково для студентів передбачено повне державне утримання та надання грошової допомоги при

вступі у розмірі 2,5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Під час навчання щорічно надається допомога у розмірі 8 неоподатковуваних мінімумів. При працевлаштуванні надається допомога не менше 40 неоподаткованих мінімумів та матеріальне забезпечення. Гарантується соціальне страхування за рахунок Держбюджету.

Тема 7. ЗАХОДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ

Виплата щомісячної допомоги. Урядом у межах мінімальних соціальних стандартів визначається розмір щомісячної виплати на забезпечення харчуванням, одягом, взуттям, м'яким інвентарем, а також виплати при працевлаштуванні. Медичне обслуговування. МОЗ здійснює медичне обслуговування дітей-сиріт у межах мінімальних соціальних стандартів. Щорічно діти проходять обов'язковий медичний огляд. Тільки у разі потреби діти стають на диспансерний облік і здійснюється постійний медичний нагляд. Навчально-виховні заклади дітей-сиріт забезпечуються ліками та медичним обладнанням у порядку пріоритету. Оздоровлення. Уряд спільно з місцевими держадміністраціями та профспілковими об'єднаннями забезпечує щорічне безкоштовне оздоровлення дітей-сиріт в оздоровчих закладах, спортивних таборах, таборах праці та відпочинку, а також закордоном. Цією послугою забезпечуються всі діти до 14 років та старші, які перебувають на диспансерному обліку. Санаторно-курортним лікуванням забезпечуються першочергово тільки ті, хто його потребують. Оздоровлення фінансується за рахунок державного та місцевих бюджетів. Житлове забезпечення. Право на житло, в якому проживала дитина до влаштування, зберігається до досягнення повноліття. Відповідальність за збереження житла несуть спільно органи місцевого самоврядування та місцеві держадміністрації. Згоду на відчуження такого житла за рішенням суду можуть дати тільки органи опіки та піклування. Діти-сироти, які не мають житла, забезпечуються місцевими адміністраціями та органами місцевого самоврядування житлом позачергово за місцем проживання. Надане житло має відповідати санітарно-гігієнічним і технічним вимогам. Працевлаштування. Місцеві держадміністрації визначають перелік постійних і тимчасових громадських робіт, передбачених для працевлаштування дітей-сиріт. Крім того, ці ж органи здійснюють бронювання робочих місць для першочергового працевлаштування сиріт. Відповідальність за працевлаштування дітей, які перебувають у спеціальних закладах, несуть органи праці та соціальної політики, а також керівники закладів.

Соціальний захист дітей-сиріт, які є інвалідами. Законопроектом передбачається надання Уряду та місцевим державним адміністраціям повноважень у сфері забезпечення дітей-інвалідів засобами реабілітації інвалідів та протезно-ортопедичним обслуговуванням. Передбачено також заходи соціально-трудової реабілітації дітей-інвалідів. Йдеться про створення мережі спеціалізованих навчальних закладів, формування переліку спеціальностей, за якими здійснюватиметься професійна підготовка. Додаткові соціальні пільги. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, забезпечуються єдиним квитком, який дозволяє безоплатно відвідувати всі культурно-освітні установи комунальної власності.

Тема 8. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ, ВИХОВАННЯ ЯКИХ ВІДБУВАЄТЬСЯ ПОЗА РОДИНОЮ

У дітях – майбутнє кожної країни, перспективи її економічного, соціально-культурного і демографічного розвитку. Діти є найважливішим ресурсом майбутнього, вони є і завжди будуть найперспективнішою частиною суспільства. А тому і поступальний розвиток держави значною мірою обумовлений ставленням до них, розумінням їхніх проблем, запитів, потреб. Специфіка і основна спрямованість соціальної та правової політики стосовно найменших громадян в Україні в сучасних умовах має сприяти зменшенню впливу на них негативних наслідків, що виникають у ході реформування суспільства, а також створенню умов для оптимізації діяльності існуючих і заснування нових соціальних інститутів, метою діяльності яких є задоволення потреб та реалізація інтересів дітей. Сучасна соціальна ситуація в Україні позначилася стрімким зростанням кількості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Незважаючи на те, що ХХ ст. шведська письменниця і педагог Елен Кей визначила «століттям дитини», процеси, спрямовані на прогрес країни у соціально-економічному відношенні, не покращили життя цих дітей, тому для багатьох з них перехідний етап у житті суспільства залишиться у пам'яті дитинством без яскравих позитивних емоцій, переживань, повноцінного харчування, турботи батьків, якісної освіти. Поза родиною розвиток дитини має своєрідні фізичні, психологічні та соціальні аспекти, у неї формуються специфічні риси характеру, поведінки, які часто мають негативну оцінку. Розвиток дітей, які виховуються без батьків, має свої особливості і відрізняється від розвитку дітей, виховання яких проходить у родинному колі. Умовно відмітні риси можна поділити на 3 групи: психолого-фізіологічні аспекти розвитку; процес формування та встановлення міжособистісних стосунків у соціумі; становлення емоційно-вольової та інтелектуальної сфер особистості.

Тема 9. ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ-СИРИТ

Без сумніву, кожен вік дитини є «несприятливим» для розлуки з батьками. Однак науковці стверджують, що найбільш драматичним з огляду психічного розвитку дитини є розрив з батьками у віці між 18 місяцями та 3-м роком життя. Це вік, в якому дитина дуже сильно прив'язана до матері, дитина усвідомлює її існування, але не має почуття часу, місця, не в стані зрозуміти, що з нею трапилось. Існує думка, що опанування мовою почуттів відбувається саме протягом перших двох років життя. Якщо дитина не засвоїть цієї «мови» у визначений період і в неї не сформується відповідні для цього психічні структури, то у більш зрілому віці їй загрожує «емоційна глухонімота» – нездатність до емоційного порозуміння з людьми, співчуття іншим і внаслідок цього неспроможність будувати тривалі емоційні зв'язки та відчувати любов.

Тема 10. СТАН І РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ У СОЦІАЛЬНИХ УСТАНОВАХ

Психологічні дослідження дітей з дитячих будинків свідчать, що рівень розвитку їх уваги і пам'яті не має істотних відхилень від середньостатистичної норми. Проте у них недостатньо сформована картина світу, підвищена ситуативність, яка в пізнавальній сфері виявляється в нездатності до вирішення завдань, що потребують внутрішніх операцій, без опори 90 на практичні дії, зниження розвитку абстрактно-логічного мислення. Найбільш виражене зниження вербально-логічного мислення. Велику складність для дошкільників і молодших школярів становить особистісна бесіда. Як правило, нейтральні запитання: «Хто вам більше подобається?», «Що Ви любите робити?» або «Який у вас настрій?» спричиняють збентеження. Діти не можуть на них відповісти, їхній інтелектуальний розвиток характеризується дисгармонійністю, незбалансованістю видів мислення. Предметне і наочне мислення переважають: що бачать, про те і думають. Вербальне (словесне) мислення досягає вікової норми у дошкільному віці (до 6 років), а невербальне – значно відстає і досягає норми тільки у шкільному віці.

У результаті вивчення цієї дисципліни студенти мають оволодіти:

знаннями: історичних витоків феномену сирітства; теорій соціальної компетенції, соціалізації та адаптації; програмно-методичних документів та матеріалів для роботи з дітьми-сиротами; нормативноправової бази, яка стосується соціального захисту дітей, що знаходяться в складній життєвій ситуації; передового педагогічного вітчизняного та зарубіжного досвіду соціально-педагогічної роботи з категорією «дітисироти»; правового та соціального механізму профілактики негативних явищ та допомоги дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування; індивідуальних характеристик дітей, що залишилися без батьківської опіки, дітей-сиріт з особливими потребами; – базовими поняттями: «сирітство», «діти-сироти», «діти, позбавлені батьківського піклування», «опіка», «піклування», «патронат», «прийомна родина», «депривація»; ефективними методами, формами, прийомами психолого-педагогічного впливу, засобами корекційного та компенсаційного виховання; основами проектування та планування соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; Закінчення табл.

уміннями: застосовувати теоретичні знання для розв'язання педагогічних ситуацій у процесі взаємодії з дітьми, виховання яких відбувається поза родиною; використовувати діагностичні та дослідні методики у роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; планувати, організовувати та координувати роботу із соціальної адаптації та реабілітації дітей-сиріт; здійснювати корекційну психологосоціальну роботу з дітьми-сиротами за індивідуальною програмою; проводити тренінгові заняття з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування на основі передових технологій та досвіду за тематикою профілактики негативних явищ; здійснювати соціальнопедагогічний супровід дитини-сироти. Загальні положення

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеєнко Т.Ф. Умови позитивної соціалізації дитини у сім'ї /Т.Ф. Алексеєнко // Діти – батьки – сім'я. – 2005. – Вип. 3.
2. Алексеєнко Т.Ф. Молода сім'я: умови виховання дитини: науковометод. посіб. / Т.Ф. Алексеєнко. – К., 2004.
3. Безпалько О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія / О.В. Безпалько. – К., 2006.
4. Вайнола Р.Х. Технології соціально-педагогічної роботи: курс лекцій / Р.Х. Вайнола. – К., 2008.
5. Галагузова Ю.Н. Подготовка социальных педагогов: пора преодолеть противоречия / Ю.Н. Галагузова // Социальная педагогика. – 2003. – № 1.
6. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / за заг. ред. Н.В. Гавриш. – Луганськ, 2006.
7. Досвід роботи мережі соціально-реабілітаційних центрів з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями в територіальній громаді м. Києва. – К., 2004. 222
8. Здійснення соціальної роботи центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у 2004 році: Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді // за заг. ред. С.В. Толстоухової. – К., 2005.
9. Казарова Е. Эмблема толерантности / Е. Казарова // Школьный психолог – 2009.– № 23. – 8–9 с.
10. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання / В.І. Лозова, Г.В. Троцько. – Харків: ОВС, 2002. – 400 с.
11. Малько А.О. Теоретико-методологічні основи розвитку соціальної педагогіки: монографія / А.О. Малько. – Х., 2004.
12. Організація і технологія соціальної роботи з дітьми вулиці / за заг.ред. А.Й. Капської. – К., 2003.
13. Превентивна робота з молоддю за методом «рівний-рівному»: навч. посіб. / за ред. І.Д. Зверєвої. – К., 2002.
14. Професія соціальний педагог / упоряд.: С. Максименко, О. Главник; за заг. ред. К. Шендеровського, І. Ткач. – К., 2005.
15. Профілактика ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед вихованців притулків для неповнолітніх: збірка інформаційних, методичних, ілюстративних матеріалів для спеціалістів / за заг. ред Т.В. Журавель, Т.Л. Лях. – К., 2004.